

ROOD ROTTERDAM: IN DE JAREN '30
UITGAVE EN COPYRIGHT: UITGEVERIJ RAKET
POSTBUS 63003, ROTTERDAM 3002 JA

J A N U A R I 1 9 8 4

VOORAF

We raakten geïnteresseerd in wat zich in de jaren dertig had afgespeeld in Rotterdam, ondermeer door de verhalen over vroeger door onze vaders, moeders, oma's en opa's. Herinneringen aan armoedige steegjes, de eetzaal voor kindertjes van werkelozen, de relletjes op de Goudsesingel en de saamhorigheid onder gewone mensen. Onze interesse ging vooral uit naar wat er toen onder de mensen leefde aan ideeën over een andere maatschappij en de strijd daarvoor. Ook omdat wij onszelf daar nu ook mee bezig houden.

Hoe meer we er ons in verdiepten, des te duidelijker bleken de overeenkomsten tussen de crisis toen en de crisis nu in de jaren tachtig. De werkeloosheid toen en nu. De steunsverlaging toen en de bezuinigingen nu. De huurstakingen toen en de huurakties en het kraken nu. De solidariteit met de Spaanse Revolutie toen en het medeleven met de strijd in El Salvador nu. Het anti-militarisme en dienstweigeren, de oorlogsdreiging. De opkomst van de NSB toen en die van de Centrum Partij nu. Ook het inelkaar slaan van anti-fascisten door de politie was toen net zomeedogenloos als nu. Wat ook opvalt is dat de bezittende klasse zowel toen als nu absoluut geen last heeft van wat

voor crisis dan ook. Veel duidelijke overeenkomsten dus, maar ook grote verschillen. In die tijd leefde onder grote groepen arbeiders het besef van de noodzaak van een andere maatschappij; een socialistiese maatschappij. Iets wat je nu nog nauwelijks terugvindt.

We konden over die rotterdamse arbeidersbeweging maar weinig literatuur vinden. Dat was voor ons een reden om er zelf dit boek over te maken. Het is een boek geworden over gewone rotterdammers die actief waren in de linkse arbeidersbeweging. We waren benieuwd naar hun persoonlijke verhalen en herinneringen. In dit boek vertellen ze hun eigen geschiedenis door middel van interviews. We hebben ons beperkt tot de periode 1929 - 1940. Dus vanaf de ineensstorting van de New Yorkse beurs in 1929 tot het bombardement op Rotterdam in mei 1940. Veel verhalen beginnen al voor '29 maar dat was nodig om zodoende ook iets van de voorgeschiedenis te weten te komen. De mensen die aan het woord komen stonden links van de toenmalige SDAP. De SDAP laten we buiten beschouwing omdat we zelf de sociaal-demokratie niet als links beschouwen. En ook omdat we ons het meest verwant voelen met die zogenaamde "linkse splintergroepen". Het boek bestaat voor het grootste gedeelte uit interviews. Daarbij hebben we geprobeerd om zoveel mogelijk verschillende stromingen en organisaties aandacht te geven. Vijftien mensen komen aan het woord die actief waren als: kommunist, revolutionair socialist, vrijdenker, raden-kommunist, anarchist - al dan niet georganiseerd. We hebben met opzet geen politieke kopstukken uit die tijd gevraagd, maar gewone mensen die anders nooit aan het woord komen. De interviews hebben we met een cassetterecorder opgenomen, letterlijk uitgetypt en daarbij zoveel mogelijk intact gelaten. We hebben de interviews verdeeld over de verschillende onderwerpen per hoofdstuk en we hebben daarbij geprobeerd het zo in te delen dat het mogelijk is het boek ook per interview te lezen. Naast de vraaggesprekken hebben we zelf het één en ander geschreven om de interviews als lezer te kunnen plaatsen en snappen. Onze bijdrage bestaat vooral uit de nodige achtergrond informatie. De interviews zijn vaak weergaven van persoonlijke herinneringen en ideeën. Persoonlijke herinneringen van vijftig of zestig jaar geleden. Het is dus heel goed mogelijk dat er vergissingen, onjuistheden of tegenstrijdigheden instaan, ook wat betreft data, jaartallen, namen enz. Het zijn gekleurde verhalen, die soms onderling erg verschillen. Vaak worden er verschillende visies op één gebeurtenis weergegeven. Dat maakt het boek volgens ons alleen maar interessanter. Daarbij komt dat ook onze bijdragen onze politieke opvattingen weergeven. Dit boek is zeker niet compleet of volledig. Het is geen wetenschappelijk onderzoek, geen geschiedenisboek en geen nostalgiese uitgave, maar een bundeling van door ons genoteerde herinneringen.

Wat betreft de illustraties hebben we in de eerste plaats zoveel mogelijk gebruik gemaakt van materiaal zoals foto's e.d. van de mensen zelf. Daarnaast hebben we geput uit archieven, maar ook dan hebben we "officieel" materiaal zoveel mogelijk vermeden. We vonden arbeiderscorrespondenties bijvoorbeeld leuker dan partijresoluties.

Dit boek is als volgt opgebouwd: Na deze inleiding allereerst een korte beschrijving van de mensen die aan dit boek hebben meegewerkt. Dan in het kort een tijdsbeeld over hoe het ervoor stond met de wereld in de crisistijd. Daarna een novelle van Bram van de Haterd die volgens ons daarin de sfeer van het vooroorlogse Rotterdam prachtig beschrijft. Het is in feite een korte autobiografie. Verder is het boek ingedeeld in vier hoofdstukken. Het eerste over de woonomstandigheden, buurtleven en huurakties. Het tweede over de werkomstandigheden, de vakorganisaties, de werkeloosheid, de steun en het verzet tegen de crisispolitiek van o.a. Colijn. Als derde een gedeelte over het politieke leven in Rotterdam aan de hand van verschillende organisaties die toen actief waren. Tot slot het hoofdstuk anti-fascisme, over de opkomst van Adolf Hitler en z'n handlangers in Nederland en wat ertegen gedaan werd. Achterin staat de inhoudsopgave, de herkomst van de gebruikte foto's, een boekenlijst voor wie verder wil lezen en een pagina met nog meer Raket-uitgaven.

Dit boek hebben we in eigen beheer gemaakt en uitgegeven. Dat houdt in dat we alles zelf hebben gedaan zoals: schrijven, typen, lay-outen, distributie enz. Het drukken heeft iemand voor ons gedaan. Het is een niet-commerciële uitgave.

Rest ons nog het heel hartelijk bedanken van iedereen die dit boek mogelijk heeft gemaakt. Vooral de mensen die ons hun vaak persoonlijke verhalen toevertrouwen, hun dierbare foto's e.d. aan ons beschikbaar stelden en ons volstopten met koffie, koek, broodjes en andere lekkere dingen.

We hebben er veel van geleerd.

Veel plezier met dit boek, de mensen van Raket.

MET WIE HEBBEN WE GESPROKEN ?

Annie werd in 1912 in Rotterdam geboren. Haar vader werkte in de haven en haar moeder was mangelvrouw. Ze kwam uit een groot gezin, waarvan veel broers en zussen lid waren van de Communistische Partij Holland. Als meisje werkte ze op de Jamin-fabriek. Na de oorlog heeft ze jaren gezongen in het zangkoor Morgenrood.

Ans Oonk is in 1911 in Rotterdam geboren. Haar vader was een vurig aanhanger van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Ans heeft na de lagere school allerlei werk gedaan o.a. als dienstbode, winkelmeisje bij Jamin en naaister op de tricotagefabriek van Verhagen. De politiek is haar met de paplepel ingegoten. Ze was actief in de Vrijdenkersvereniging "De Dageraad", de Internationale Anti-Militaristische Vereniging, de Alarmgroepen en later volgde ze de kursussen van de filosoof Jan Börger. Ze heeft ook deelgenomen aan de hulpacties voor de slachtoffers van de Spaanse Burgeroorlog. Tijdens de oorlog zat ze in het verzet. Na de oorlog bleef ze actief o.a. in de Vietnam-beweging en bij stakingen.

Arend van Brugge werd in 1907 in Rotterdam geboren. Zijn ouders kwamen van het eiland Goeree-Overflakkee, waar zijn vader landarbeider was. Eenmaal in Rotterdam verdiende hij zijn brood als bootwerker. Arend ging naar een christelijke lagere school en kwam op twaalfjarige leeftijd in de kartonagefabriek van Hofman terecht. In z'n latere leven heeft hij kantoorwerk gedaan. Vanaf z'n veertiende raakte hij in de politiek geïnteresseerd door contacten met AJC'ers. Later werd hij lid van de De Zaaier en het NAS. Arend was geen partijkommunist, maar een raden-kommunist. Hij was actief in de Linkse Arbeiders Oppositie en werkte mee aan het blad Spartacus. Tijdens de oorlog zat Arend bij de distributie. Na de oorlog nam hij niet meer actief deel aan het politieke leven, hij vond het allemaal te gezapig geworden. Arend van Brugge is in 1982 overleden.

Arie werd geboren in 1905 te Rotterdam. Z'n vader was aanhanger van Domela Nieuwenhuis en werkte als controleur bij de Holland-Amerika Lijn. Arie ging na de lagere school naar de ambachtschool in de Tamboerstraat. Daarna volgde hij nog drie jaar avondschoon in de Oranjeboomstraat. Op z'n zeventiende ging hij in de haven werken bij het hok. Rond 1930 werd hij politiek bewust. Van 1931 tot 1936 was hij lid van de Communistische Partij Holland. Hij was actief in de bond als lid van de Rode Vakbewegings Oppositie en werkte mee aan de "Krukhaak". In 1936 werd hij op de zwarte lijst gezet en mocht hij niet meer in de haven werken. In datzelfde jaar ging hij als vrijwilliger naar Spanje en vocht mee in de rijen van het Thälmannbataljon. Hij raakte gewond, keerde terug naar Nederland en zette zich in voor de Commissie Hulp aan Spanje. Tijdens de oorlog zat hij ondergedoken. Na de oorlog heeft hij een half jaar voor het engelse leger gewerkt en daarna kwam hij weer in de haven terecht. Hij was o.a. bestuurder van de Eenheids Vak Centrale afdeling Haven. Arie heeft tot aan zijn vijftenzestigste in de haven gewerkt.

Bertus Schmidt werd in 1909 te Rotterdam geboren. Zijn vader, ooit lid van de Sociaal Democratische Partij, had allerlei baantjes zoals winkelchef en bootwerker. Bertus deed HBS-3 na de lagere school. Daarna werkte hij op kantoor. Op zestienjarige leeftijd werd hij lid van de Jongelieden Geheelonthouders Bond en daarna van De Zaaier en de Communistische Partij Holland. Als CPH-lid was hij o.a. actief in de Marxistische Arbeiders School. In 1929 werkte hij enige tijd bij de Tribune in Amsterdam. Tijdens de oorlog nam hij deel aan het verzet. Hij zat in het concentratiekamp Amersfoort en Vught. Van 1945 tot 1947 was hij chef-redakteur van de rotterdamse uitgave van de Waarheid en van mei 1947 tot mei 1948 was hij wethouder voor de bedrijven. In 1948 bedankte hij als lid van de CPN. In 1949 werd hij chef-redakteur van het Rotterdamsch Parool. In 1974 ging hij met pensioen, maar bleef eerst voor het Parool en het Rotterdamsch Parool en daarna voor Het Vrije Volk meewerken aan de kunstredactie.

Bram van de Haterd werd geboren in 1910 in Rotterdam. Zijn vader was anarchist en aanhanger van Domela Nieuwenhuis. Hij verdiende z'n geld als venter met textiel. Bram maakte de lagere school niet af en werd leerling-stoffeerder. Later heeft hij nog een jaar gevaren. Na 1935 was hij politiek actief bij o.a. de Esperanto-, Vrijdenkers-, geheelonthouders- en Spartacusbeweging. Hij was nooit lid en deklameerde vaak zijn gedichten op bijeenkomsten. Na de oorlog werkte hij op markten en kermissen

door het hele land en 18 jaar in België waar het uitgroeide tot het variëtenummer: "Mire en Mirinda" de bewonderenswaardige". Op het ogenblik schrijft en deklameert Bram nog steeds gedichten en is actief in de vredesbeweging.

Dirk van Vliet is geboren in 1903 te Woerden. Zijn ouders waren schippers. Toen Dirk 13 jaar was verhuisde hij naar Rotterdam, waar zijn ouders een café begonnen op het Noordereiland. Dirk heeft lange tijd als elektro-technicus bij Rietschoten en Houwers gewerkt. In zijn vrije tijd was hij bokser. Op z'n tweeëntwintigste stopte hij met boksen en begon hij samen met de voetballer Kees Dijkers een sportschool. In diezelfde tijd werd Dirk ook politiek bewust. In 1930 sloot hij zich aan bij de CPH. Hij schreef o.a. arbeiderskorrespondenties in de Tribune. In 1936 ging hij als begeleider van een groep anti-fascistische sportlieden naar Barcelona om deel te nemen aan de Olympiade Populaire. Hij maakte daar Franco's staatsgreep mee. Na de oorlog was hij voorzitter van de Eenheids Vak Centrale afdeling metaal Rotterdam. In 1946 en 1947 heeft hij in Joegoslavië gewerkt als elektro-technicus bij het bouwen van een fabriek in Belgrado. In 1948 is hij wegens tactische meningsverschillen uit de CPN gestapt. Na de oorlog heeft hij drie reizen naar de Sovjet-Unie gemaakt.

Frans werd geboren in Rotterdam in 1911. Z'n vader was arbeider en lid van de vrijdenkersvereniging De Dageraad. Op zestienjarige leeftijd werd Frans lid van de Communistische Partij Holland. Tijdens de jaren dertig was hij actief in het Werklozen Strijd Comité Crooswijkseweg. Hij was toen werkeloos. In de oorlog werd hij tewerkgesteld in Duitsland. Na 1945 werkte hij als kraandrijver in de haven en was lid van de Eenheids Vakcentrale en van de Vriendschapsvereniging Nederland - Sovjet-Unie. Enige jaren geleden bedankte hij voor z'n CPN-lidmaatschap vanwege het "Hoekstraïsme". Frans is nu gepensioneerd.

Henk Bruintjes werd in 1903 in Rotterdam geboren. Z'n ouders waren gereformeerd. Z'n vader was huisschilder en z'n moeder dienstbode bij een dominee. Na de lagere school werd Henk aangesteld als schildersleerling bij Pontier. Hij was toen twaalf jaar. Later volgde hij 's avonds kursussen aan de kunstacademie in Rotterdam. Halverwege de jaren twintig werd Henk politiek bewust en zette hij zich in voor het Werklozen Agitatie Comité van Gerrit van Burink. In die tijd werkte hij ook als toneeldecorateur door het hele land. In het begin van de jaren dertig zette hij met zijn vrienden het arbeidersschrijverskollektief Links Richten op poten. Henk werd sekretaris en kolporteur. Ook maakte hij omslagen voor gedichtenbundels van Freek van Leeuwen en Geert van Oorschot. Houtsnedes van hem hingen op tentoonstellingen als Socialistische Kunst Heden, een rondreizende tentoonstelling door de Sovjet-Unie en De Olympiade Onder Diktatuur (D.O.O.D.). Dat was een tentoonstelling tegen het Hitler-fascisme die in Rotterdam verboden werd. Henk sympatiseerde met de linkse beweging, zonder ooit lid te worden van een organisatie. In het begin van de jaren zeventig is Henk Bruintjes opnieuw actief geworden door toedoen van zijn vriend Wout van Heusden. Henk maakt etsen en houdt nog regelmatig tentoonstellingen van zijn werk. Verder zit hij in de redactie van de Werkgroep Arbeiders-literatuur.

Henny de Winter werd in 1914 in Rotterdam geboren. Haar vader, havenarbeider, was niet politiek actief maar stemde wel SDAP. Na de lagere school gaat ze naar de Industrieschool. In 1931 sluit ze zich aan bij de Revolutionaire Jeugd Bond en de Revolutionair Socialistische Partij, later de Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij. In de oorlog werkt ze illegaal in het Marx-Lenin-Luxemburg Front. Na 1945 had ze belangstelling voor de Oude SDAP, de Socialistische Beweging en de Socialistische Unie. Later wordt ze lid van de Pacifistische Socialistische Partij. Ze was lange tijd actief voor de Vereniging Volksonderwijs voor de Openbare School. Ze is nu werkzaam in het Sneevliet Herdenkingscomité.

Jan van Leyden is geboren in 1914 in Rotterdam. Zijn moeder werd de "mangelvrouw" genoemd en zijn vader was houtsjouwter in de haven bij Van der Lugt. Moeder was "opstandig" maar vader was lid van het CNV. Na de lagere school, hij was toen elf jaar, werkte Jan bij 't "zandmannetje". Op z'n veertiende werd hij leerling-meubelstoffeerder. Hij komt uit een groot gezin van twaalf zussen en broers waarvan er veel lid waren van de CPH in Crooswijk. Jan zelf was nooit lid, maar wel sympatisant. Hij voetbalde in het CPH-team de "Dimitrov-boys" en later van 1936 - 1938 in het eerste van Sparta. In de oorlog werd hij tewerkgesteld in Duitsland, ontsnapte en werd opgepakt

bij de grote razzia in november 1944 en werd naar Amersfoort gestuurd. Na de oorlog was hij stoffeerder en lid van de Vriendschapsvereniging Nederland - Sovjet-Unie. Jan is nu gepensioneerd.

Kees is geboren in 1908 als zoon van een rotterdamse havenarbeider. Na de lagere school ging hij werken en sloot zich op 14-jarige leeftijd aan bij de Arbeiders Jeugd Centrale. Hij was een linkse AJC'er. Later in de twintiger jaren was hij actief bij de anarchistiese jongerengroepen rond de bladen "De Moker" en "De Branding". In 1928 trad hij toe tot de Communistische Partij Holland. Hij kreeg als partijlid een leidinggevende functie in zijn cel en werd de agit-propman. Hij werkte ook in de werkelozenbeweging en nam deel aan het illegale partijwerk in de CPH en hield zich bezig met de partijbeveiliging onder Daan Goulooze. Kees werd in 1936 uit de partij geroyeerd en bleef daarna partijloos, maar wel actief.

Na de oorlog, tussen '45 en '48, was hij bestuurslid van de Eenheids Vak Centrale en daarna was hij acht jaar lid van de ondernemingsraad van Stokvis. Verder heeft hij veel werk verzet, o.a. met samen met Gerrit Sterkman, voor de actiegroep Het Oude Westen, bij havenstakingen, in de Vietnam-beweging enz. In de jaren zeventig werkte hij samen met de Kommunistiese Eenheidsbeweging Nederland-marxisties leninisties. Kees is nog steeds zeer actief o.a. in het Vredescomité Hillesluis en hij maakt politieke kollages.

Meereke is geboren in 1909 in Rotterdam. Haar moeder was werkster en later had ze een klompenwinkeltje. Haar eerste vader was huisschilder en haar tweede vadersmid. Ze ging naar de lagere school en daarna is ze gaan werken in de huishouding. Op haar vijftiende is ze bij de Jamin-fabriek gaan werken en heeft dit 8½ jaar gedaan, tot ze trouwde. Meereke zat, samen met haar broer Jan, in een kommunistiese kindergroep. Met hem ging ze later ook altijd mee naar politieke vergaderingen. In de oorlog zat ze in het verzet in Rotterdam. Na de oorlog is ze twee keer lid geweest van de CPN, maar heeft uiteindelijk in '68 bedankt als lid omdat: "je toch nooit genoeg deed volgens de partij". Ze was 37 jaar actief lid van het koor Morgenrood.

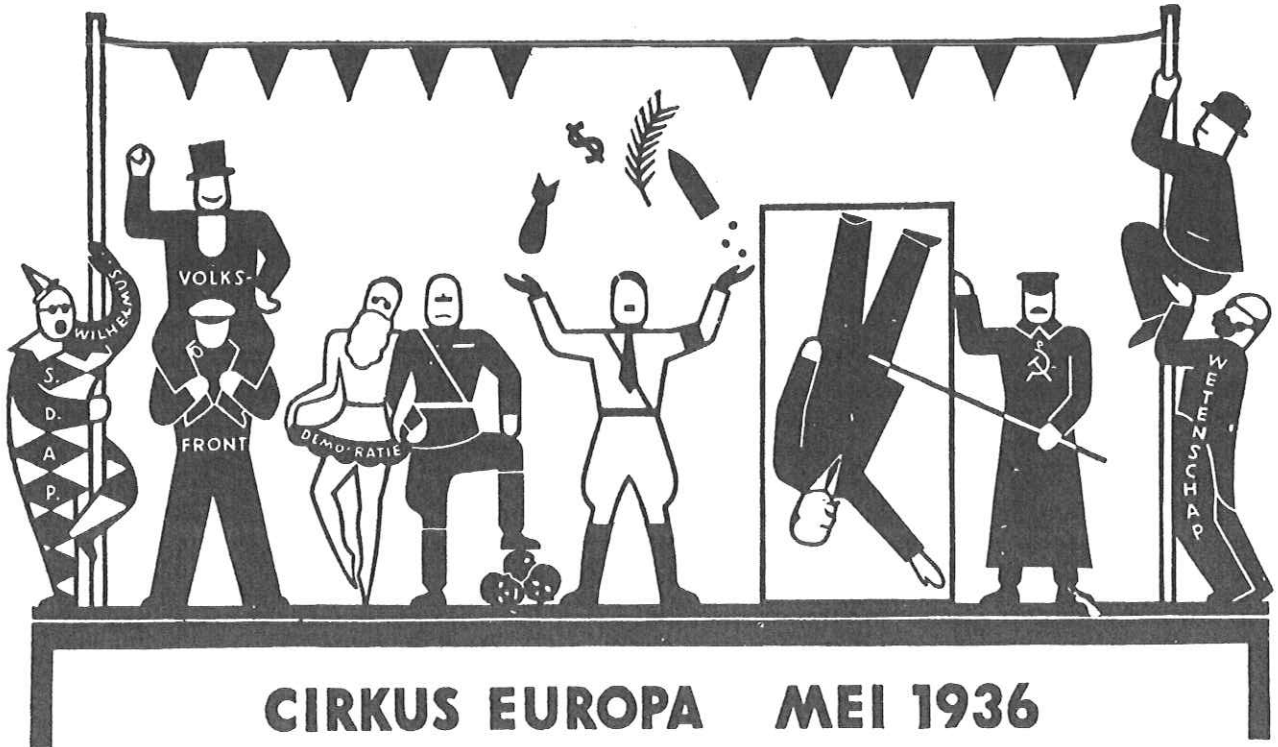
Rinus Goedhart werd in 1914 in Rotterdam geboren. Hij kreeg van zijn vader en stiefmoeder een christelijke opvoeding. Z'n vader was lasser en later verwarmingsmonteur. Rinus ging na de lagere school werken als schildersleerling. Rond z'n zestiende werd hij politiek bewust. Op z'n werk kreeg hij van een collega vaak De Vrijdenker in handen gestopt. Later werd hij actief in de afdeling Linker Maasoever van de vrijdenkersbeweging De Dageraad. Gedurende de oorlog heeft hij een tijd ondergedoken gezeten. Na de oorlog was hij actief in het comité Vrij Spanje. Nu zet hij zich o.a. in voor de vredesbeweging, bv. door het schilderen van spandoeken.

Tinus de Winter werd in 1909 in Schiedam geboren. Zijn ouders kwamen uit het anarchistiese kamp, maar waren vooral syndikalist. Vader de Winter werkte als incasseerder bij een verzekeringsbedrijf en bij de spaarkas "De Eendracht". In 1912 verhuizen ze naar Rotterdam. Tinus doorloopt de HBS en is daarna werkzaam als kantoorbediende. In 1927 sluit hij zich aan bij de Revolutionaire Jeugd Bond van het Nationaal Arbeids Sekretariaat. Hij bekleedt bestuursfuncties in de Revolutionaire Socialistiese Partij, de latere Revolutionair Socialistiese Arbeiders Partij en in de Algemene Werklozen Bond. In de oorlog is hij actief in het illegale Marx-Lenin-Luxemburg Front en zit enige tijd in het concentratiekamp Schoorl. Na de oorlog is hij achtereenvolgens lid van de Oude SDAP, de Socialistiese Beweging, de Socialistiese Unie en later van de Pacifisties Socialistiese Partij en het Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties. Ook nu is hij nog actief, o.a. in het OVB en het Sneevliet Herdenkingscomité.

WIE ZIJN WIJ ?

Raket was de naam van een punkblad waarvan het eerste nummer uitkwam in maart 1979. We woonden en werkten als groep en hadden naast het blad een punkband en later o.a. een drukkerij en een boekwinkeltje. Raket als blad stopte na 14 nummers en Raket werd toen de naam van onze uitgeverij van linkse affiches, aanzichtkaarten, buttons, strips, boeken enz. Inmiddels is de groep flink uitgedund en is alleen de uitgeverij over. Alle uitgaven zijn in eigen beheer en op niet-commerciële basis.

DE JAREN DERTIG

De jaren dertig beginnen eigenlijk in 1929 met de beurskrach van Wallstreet. Het kapitalisme stortte in één. Ook Nederland werd zwaar door de crisis getroffen. In 1936 zijn er een half miljoen officieel geregistreerde werkelozen. Er leek geen uitweg meer te zijn voor die hongerlijders. Het tijdperk van revoluties was definitief voorbij. De Spartakus-opstand in Berlijn, de Hongaarse Radenrepubliek, de Commune van Kanton en de opstanden in Indonesië, ze werden allemaal in bloed gesmoord. Alleen de Sovjet-Unie leek zich staande te kunnen houden tegenover de kontra-revolutie. Hoewel er onder revolutionaire arbeiders veel verbittering en kritiek bestond over het neerslaan van Kroonstadt, het gevangen zetten van anarchisten en later zelfs het uitroeien van de gehele partijoppositie door middel van de zogenaamde monsterprocessen in 1936 in Moskou. Velen hadden de revolutie voor dood verklaard. De Sovjet-Unie was volgens critici ontaard in staatskapitalisme, of op z'n minst in een stalinistische burokratie. De jaren twintig gaf wel de geboorte te zien van een nieuw fenomeen: het fascisme. Dat fascisme greep het eerst z'n kans in Italië. Mussolini en z'n zwarthemden maakten er korte metten met de arbeidersbeweging en herstelden kapitaal, koningschap en kerk in z'n volle glorie. Dat was al in 1923. Tien jaar later deed Hitler hetzelfde in Duitsland. Ook hier werd de hele linkse beweging vernietigd. In het Verre Oosten speelde Japan de rol van politieagent. In 1936 bezette Japan grote delen van China. Het succes van het fascisme zat 'm in de zogenaamde nieuwe ideologie die het de arbeiders en de verarmde middenstand te bieden had. Hitler was wat dat betreft geniaal. Hij begreep dat het socialisme niet eenvoudigweg te vernietigen was door een verbod van de arbeiderspartijen. Arbeiders zouden het immers verdommen om lid te worden van een burgerlijke organisatie. Daarom vervalste Hitler het socialisme tot nationaal socialisme en organiseerde hij arbeiders in een organisatie die verdacht veel leek op hun eigen vertrouwde organisaties. Hij organiseerde de arbeidersklasse als het ware tegen zichzelf. De Socialistische Partij Duitsland en de Kommunistische Partij Duitsland hebben de invloed van het fascisme op de arbeiders altijd schromelijk onderschat. Daarbij kwam nog eens dat ze elkaar voortdurend in de haren zaten, zodat er van frontvorming tegen het fascisme weinig sprake kon zijn. De Duitse arbeidersklasse leverde zich zonder slag of stoot over aan de bruine moordpest. De reactie voelde zich gesterkt door de overwinning van Hitler. In Nederland woedde de Colijn-terreur. In 1933 maakte deze ex-koloniaal met een bom een einde aan de opstand van de bemanning van de Zeven Provinciën, de Hollandse Potemkin. In 1934 werden er pantserwagens, machinegeweren en granaatwerpers ingezet tegen Amsterdamse werkelozen die in opstand waren gekomen. Ieder verder verzet leek zinloos. Toch werd dat verzet nog volop geboden. De Weense arbeidersklasse ging strijdend ten onder tegen het regime van de katho-

lieke fascist Dolfuss. Ze hadden zich verschanst in hun eigen woningen, die tenslotte met kanonnen genomen moesten worden. Toen Franco ook van Spanje een fascisties land wilde maken kwamen de spaanse arbeiders in opstand om de coup te verijdelen. Uit allerlei landen vertrokken er mensen naar Spanje om, schouder aan schouder met hun spaanse kameraden, de fascisten in de Middellandse Zee te drijven. Franco werd geholpen door Hitler en Mussolini, de spaanse arbeiders daarentegen stonden prakties alleen. De Sovjet-Unie stuurde wel wapens, maar die wapens kwamen alleen terecht bij hun eigen mensen, dat wil zeggen bij kommunisten. In ieder geval niet bij de anarchistiese milities die ze het hardst nodig hadden. Engeland en Frankrijk knepen liever een oogje toe en lieten de fascisten de spaanse Republiek langzaam vermoorden. Het lang verwachte einde kwam in 1939. Engeland gooide het in 1938 nog op een akkoordje met Hitler-Duitsland. Het zogenaamde Verdrag van Munchen offerde delen van Tjechoslowakije op. Engeland hoopte daarmee de honger van het roofzuchtige Duitsland te kunnen stillen. Dat bleek ijdele hoop. In 1939 brak dan eindelijk de Tweede Wereldoorlog uit, die eigenlijk al in 1936 in Spanje was begonnen. De duitse legers rukten Polen binnen. Oostenrijk en Tjechoslowakije waren toen al bezet. Stalin zag de bui hangen. Op het laatste nippertje werd nog het Stalin-Hitler-pact gesloten. Stalin hoopte daardoor uitstel te krijgen om de verdediging te organiseren. Polen werd ondertussen verdeeld tussen de twee grootmachten.

De gehele jaren dertig door is de arbeidersklasse steeds verder in het defensief gedrongen door haar doodsvijand het fascisme. Gewapende akties van het weense en spaanse proletariaat en de volksfrontregeringen van Spanje en Frankrijk hebben het gevaar niet kunnen keren. Het fascisme en de Tweede Wereldoorlog betekenden naast de enorme vernietiging van mensenlevens, tevens de vernietiging van de georganiseerde arbeidersbeweging en het socialisme.

ROTTERDAM VOOR DE OORLOG

Bram van de Haterd - novelle

In het jaar 1910 werd Frans geboren in een zwarte volksstraat van de havenstad Rotterdam. Het was een sombere wijk, waarvan de scheve huizen zich aanéén regen tot één klomp armoede, waarin een klasse mensen hun leven moesten rekken, uitzichtloos en monotoom, omdat zij niets anders dan hun handen bezaten!

Zo was het ook in het grote gezin boven een lorrenpakhuis, waar Frans zijn eerste gil gaf! De vader van Frans was een man, die zich moeilijk kon handhaven. Hij bezat een groot vrijheidsgevoel, was opvliegend van aard en zijn ziel werd verteerd door aller-

"De Laantjes" op Rotterdam-Zuid.

lei emoties. Echter op het menselijke vlak was hij zo week als was, als er onrecht werd gedaan aan wie dan ook! Om in het onderhoud van zijn gezin te voorzien ventte hij met textiel langs de dorpen, welke om de stad lagen. Vaak ging hij daar heen met de boot van Fop Smit, welke lag aan het Oude Hoofd in de Maas. Maar dikwijls ging hij ook te voet. Bolnes, Slikkeveer, Oudekerk aan de IJssel, Kralingseveer en Zevenhuizen waren voor hem een begrip, daar stond hij bekend als de Lapjesman. Uren liep hij langs de boerenhuisjes van dagloners om z'n kost te verdienen. Als hij moe was streek hij neer op een grasveld onder de bomen en droomde hij van een betere maatschappij, waarvan hij overtuigd was, dat die eens zou komen! Hij was aanhanger van Domela Nieuwenhuis. Thuis was hij ongenietbaar, vloekte op alles wat gezagsdrager of ambtenaar was en als hij geen gelijk kreeg zwoer hij, dat de straatstenen nog na zijn dood over hem zouden spreken.

Frans z'n moeder was een lijdzame vrouw, die de uitbarstingen van haar man gelaten over zich heen liet gaan, zij kookte, waste en ploeterde met een grenzeloos geduld en ging zonder morren haar moeizame gang tussen uitdrager en lommerd, de moed verloor ze nooit. In dit wereldje groeide Frans op. Hij speelde met stukjes hout in een modderpoel of goot en doorstond alle kinderziektes. Hij was wat angstig van aard en zag altijd schimmenspel op vliering en plat in zijn kinderfantasie! De schorre roep van de

straatventer op de late avond kon hem ontstemmen. De lange uithaal van zeeeeeeelandse mossele, allemaal groooote of Nieuwsblad bleef altijd lang in hem nagalmen! Achter het raam kon hij uren staren naar de gaslantaarns, die mistroostig pinkten in de donkere verte. Het was alsof hij de tragiek van z'n omgeving aanvoelde, maar hij was te klein om het te beseffen.

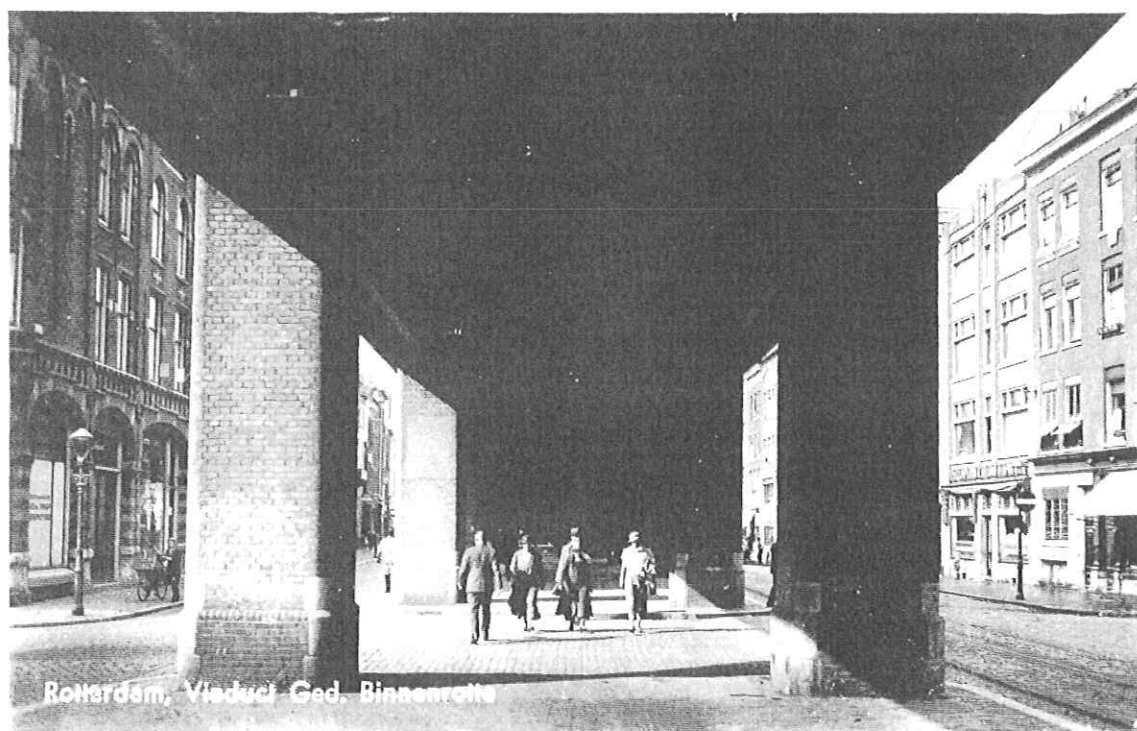
Toen in 1914 de eerste wereldoorlog uitbrak leerde Frans de strijd om het bestaan kennen. Die oorlogsjaren werden overschaduwed door zorg en pijn. Het geklepper van lepels of vorken op de bodem van de etenspan moet wel een manifestatie zijn geweest van de honger! Hij stond urenlang in de rij voor hart en kopvlees en schooierde over de markten en veilingen voor afval om z'n honger te stillen. Hij sloot zich aan bij lotgenootjes, die allen in voddige kleren gehuld waren. In hun smoezelige bleke gezichtjes flonkerden brutale ogen, welke zochten naar de begeerlijke dingen die zij tekort kwamen in hun bestaan! Met platgedrukte neuzen tegen de ramen van de banketbakkers snakten zij naar al dat lekkers, dat zo lokkend geëtaleerd stond, dat zij zich niet meer konden beheersen. Dan gooiden ze de winkeldeur open en deden een greep uit het gebak en holden dan door de stegen om op een stil plekje te smullen van de buit, die zij hadden bemachtigd. Ook achter marktkramen hielden zij zich argeloos op, om op een onbewaakt ogenblik toe te slaan. Zij konden niets laten liggen dan gloeiend ijzer en wat vastgeschroefd was. Menige trap en draai om de oren was hun deel en de dreiging van het opvoedingsgesticht hing angstig, als het zwaard van Damocles boven hun hoofd. Deze jaren van schifftig leven werden diep in zijn kinderziel gegrift! De tijd kwam, dat Frans naar de lagere school moest. Het was de haveloze school, waar de kinderen van het lompen-proletariaat naar toe gingen. Daar kreeg hij een klompenkaart, een bon voor de eetzaal, kreeg verder wat eenvoudig onderwijs en leerde vaderlandse liedjes zingen. En het hoogtepunt van het jaar was een schoolreisje met de boot naar Hoek van Holland, waar de kinderen maanden van te voren over zongen: "Wij gaan naar Hoek van Holland toe, een mooie dag naar buiten, Kap laat je stoomfluit fluiten!" of "Het is feest, 't is vrolijk feest, vakantiekinderfeest! Wij gaan vandaag naar buiten, naar bos en naar de hei. Wij gaan naar strand en duinen en daarom zijn we blij. Het is feest, ja het is feest, vakantiekinderfeest!" of "Hoezee de dag is aangebroken, enz." Dat zingen ging altijd met overgave en uit volle borst. Dan mocht Frans de vlag dragen, omdat hij lang uit de krachten was gegroeid en dus boven alles uitstak. Frans voelde zich dan groot, gewichtig en geweldig en dacht aan een held uit het één of andere kinderboek, dat hij gelezen had. Verder nam hij van school niet veel mee, hij bleef weken achtereen van school weg, puzzeren noemden we dat toen. De school bekleemde hem, geen enkele onderwijzer begeleidde hem omdat ze van boven niet wijzer waren! Vaak ging hij met zijn vader mee om te venten met handdoeken en sokken. Dan hoorde hij gelijk hoe zijn vader stond te liegen over de heerlijkheid van z'n gezin, waar het geloof en de liefde heersten. Dat deed hij dan om een goede indruk te maken bij de christelijke boeren en om zodoende zijn handel makkelijker te slijten. Maar Frans wist wel beter!

De uitbarstingen thuis, het hoongelach en de vuistslagen waren voor hem de oorzaak, dat hij wegluchtte uit de benauwde buurt om dan door de havens te dolen, achter opslagplaats en veem. Hij staarde dan naar de zeeschepen, die daar langs de kaden of op stroom lagen en een wereld ging voor hem open, en een vreemd gevoel van verlangen werd in hem wakker! Als hij dan weer thuiskwam in de pijpela, kwam alles in hem in opstand om zijn isolie te verbreken. Maar Fransje bleef machteloos tot dat hij van school werd getrapt. Er kwam een kentering in zijn bestaan, hij moest dan maar een baas gaan zoeken werd er geopperd en 's avonds keek zijn vader in de krant onder de kleine advertenties. Een vak moest hij leren was de algemene opinie, een goed vakman konden ze altijd gebruiken, dat gaf brood op de plank! De beslissing was gevallen op leerling-meubel-stoffeerder, die werd tenminste gevraagd. Vader zat bij de kachel kommen thee te slurpen en gelijk te oreren over het mooie vak, waar je altijd dienstbaar kon zijn en met een élan, alsof hij voor een politieke vergadering stond, kwam hij met allerlei voorbeelden, waarin hij het meest zichzelf zag. Kleine baasjes die op zolders of in keldertjes voor zichzelf werkten en die een goeie boterham verdienden, die zelfstandig hun leven konden inrichten. Zij konden vrij nemen en uitslapen zoveel als zij zelf graag wilden en zelfs in het bos gaan wandelen, als zij daaraan behoefte hadden. Met deze geestelijke wartaal werd Frans, die niet eens de lagere school had doorlopen, het leven ingestuurd, waarin hij dan maar zelf zijn weg moest weten te vinden. Zo ging hij dan 's maandagsmorgens met een pakje brood onder zijn arm naar een keldertje op de Boezemsingel bij de Veemarkt, waar zijn gereedschap al op hem lag te wachten om dat te leren hanteren en waarmee hij twee gulden in de week

zou gaan verdienen.

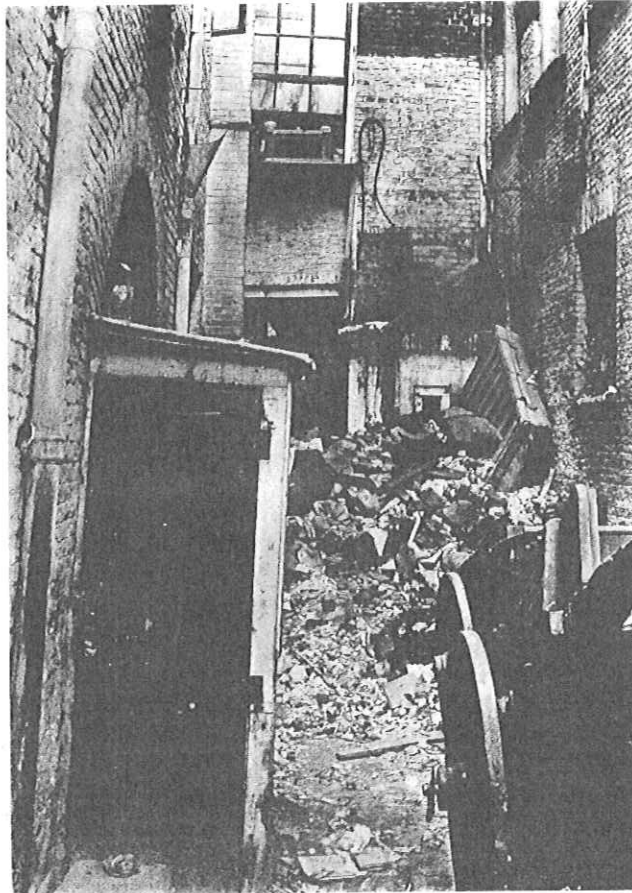
Maar dat viel allemaal anders uit. Hij werd als sjouwertje gebruikt en kruiste urenlang met de lattenwagen door de stad naar de klanten. Als dat dan was gedaan moest hij in het krijnhok krijn draaien tot ie van de stof niets meer kon zien. Manusje-van-alles moest het kippenhok schoonmaken, de vloer aanvegen en als er dan een uurtje over was mocht hij de singels in de stoelen slaan. De enigste vreugde was, wanneer hij 's avonds voor mevrouw boodschappen mocht doen wat hem steevast 5 centen opleverde. Daar ging hij dan koekkruimels voor kopen op de Hoge Boezem, waar hij een grote zak kreeg. Dan vrat hij zich te barsten en thuis sprak hij nergens over.

Frans werd een zwijzaam ventje maar er ging veel in hem om. 's Avonds speelde hij op straat diefje-met-verlos, voetbalde in de nauwe straten en speelde in het donker verboden spelletjes met de meisjes uit de buurt. Argeloos, probleemloos en natuurlijk verlieten zo z'n jongensjaren. Het gezin had zich in de loop der jaren uitgebreid en het was er niet beter op geworden. Het liep uit de hand, de ouders wisten met de vele kinderen geen weg meer en er was niemand, die hun armoede op kon vangen, behalve de liefdadigheid van de kerkelijke instellingen, waar zij echter niets van kregen, omdat zij heidenen waren. Daarom moest Frans altijd de afgedankte kleren van zijn grotere broers dragen, wat hem een minderwaardigheidscomplex bezorgde. Met een te lange jas of broek voelde hij zich onwennig, voelde hij zich een Paljas! Om als Pias gebruikt te worden dat griefde hem tot in zijn binnenste, hij ondervond dit als een aanslag op zijn persoonlijkheid. Zaterdags ging hij altijd naar de markt, waar hij van zijn karig zakgeld puddinkjes, ijsjes of wat snoeperij kocht. Maar het liefst zat hij 's zaterdags in het Ooster Theater op de voorste rij van de liefdesfilms te genieten, dan smolt hij weg in deze erotiek, hij begon naar de meisjes te kijken. Hij groeide uit tot een grote knul met een eigen wil en een eigen mening, hij wilde het ouderlijk huis gaan verlaten.

Het was in het jaar 1929, in geheel Europa zette de crisis door met als gevolg lange rijen werkelozen voor de kantoren van Maatschappelijk Hulpbetoon. Massa's mensen liepen doelloos op straat, ze verpauperden snel. Ze hielden honger-demonstraties en bloederige vergaderingen. De slechte tijd had ook zijn terugslag op de stoffeerderijtjes, die als sneeuw voor de zon verdwenen. Ook Frans kwijnde weg in de duffe sfeer en lucht van petroleumlampen, stoelrompen, gonje, krijn en weeë lijmpotten, die als rotte vis stonken! Als echte hollandse jongen ging zijn verlangen uit naar de zee, waarvan hij al geruime tijd droomde. Op een avond kwam hij er thuis mee op de prop-pen, hij wilde gaan varen. Frans' vader die zoals altijd achter de kachel zat te mop-pen veerde overeind en sprak er onbeheerst zijn banvloek over uit. Dit gesprek zou hem z'n leven lang bijblijven. Zijn zoon zeeman worden? Zijn mooie vak verlaten? En in felle kleuren schilderde hij het beeld van een zeeman, die zich ophoudt in obscure kroegen, zich vol laat lopen met alcohol en dan afgaat op het roze schijnsel van de

lampjes waar achter lichtekooien op hun klantjes wachten om dan later als rot hout te stranden in de één of andere uithoek van een havenwijk als uitvaagsel van de maatschappij en dikwijls nog met een venerische ziekte! Hoe zijn vader aan deze waanzinnige ideeën kwam wist Frans niet, mogelijk had hij dit ergens in een boek gelezen, maar hoe dan ook Frans zette zijn wil door en monsterde bij de Holland-Amerika-lijn op de "Rotterdam" in de algemene dienst. De accommodatie was verouderd en slecht, er sliepen in de voorpiek zo'n honderddertig man, allemaal op stapelbedden. De gehele dag stond hij in de pantry borden te wassen en deed zich te goed aan de etensresten die de bedienden terug brachten van de rijk voorziene tafels. In New York sjouwde hij de koffers van de passagiers van boord, wat hem aardig wat fooi opleverde. 's Avonds hing hij in het dok over de railing of ging in Hoboken naar het Christelijk Zeemanshuis voor een praatje en een plaatje. Ondanks alles beviel de zee hem stukken beter dan de stoffige kelder waarin hij had gewerkt. Maar na verloop van tijd ging hem die

Steeg aan de Baan. Foto van een arbeidersfotograaf.

regelmatige reis Rotterdam - New York en weer terug toch vervelen, hij wilde meer van de wereld zien, hij wilde op de wilde vaart en zo monsterde hij aan op de "Springfontein", een boot die op Zuid-Afrika voer. De vader van Frans, die gedacht had, dat hij wel spoedig genoeg zou krijgen van het varen, kreeg in de gaten, dat Frans een echte zeeman aan het worden was en dat nu wilde hij voorgoed de grond in boren, hetgeen hem jammergenoeg nog lukte ook. Aan de Keilerhaven was hij stiekum aan boord gekomen en had hij gesmoesd met het hogere personeel en daarbij een dramatisch verhaal opgehangen dat Frans z'n moeder zou sterven van verdriet als hij zeeman bleef. Dit in tranen vertelde verhaal viel in goede aarde bij de heren officieren en ze beloofden dat ze Frans wel even van het varen zouden genezen. Op volle zee begon de pret, alles wat Frans deed was al bijvoorbaat fout, hij werd vernederd tot in de afgrond toe. Frans totaal van slag en volkomen ontuchtend besloot in de eerste de beste haven van boord weg te lopen. Dat gebeurde toen in de haven van Bremen. Zo onopvallend mogelijk liep hij 's morgens in alle vroegte van boord zonder maar iets mee te nemen en zo ging hij met slechts een paar centen op zak richting Holland. Veertien dagen lang zwierf hij door Duitsland, toen werd hij opgepikt aan de grens, dat gebeurde op de stoep van het stadhuis te Oldenzaal, de marechaussee ontfermde zich over de totaal verwaarloosde jongen! Na zijn verhaal gedaan te hebben ging Frans de volgende dag op

transport naar Rotterdam, na een nacht doorgebracht te hebben in een cel onder het stadhuis. In Rotterdam werd bij de politie de zaak vlot afgehandeld. Frans was deserteur, er werd proces-verbaal gemaakt en hij moest zijn straf maar afwachten, hetgeen niet lang op zich deed wachten. Gezien zijn jeugdige leeftijd mocht hij gedurende 3 jaar niet meer varen en zo kwam een einde aan zijn zeemannschap en vader had zodoende zijn zin!

Nu stond de stoffeerderij weer voor hem open, keldertjes en zoldertjes waren de werkplaatsen, waar Frans zijn brood kon verdienen. De baas, die het meeste betaalde, daar werkte hij en deed zodoende aardig wat ervaring op. Als stukwerker werd hij een ware duizendpoot. Hoe meer zakgeld hij verdiende, zo te vrolijker waren de zaterdagavonden, waar hij in de kroegen zijn zuurverdiende geld er door joeg met meisjes, die het ook niet al te nauw namen. Menige nacht bleef Frans van huis weg, nachten die hij doorbracht bij de één of andere lichtekooi, het ging er werkelijk woest aan toe. Dat kostte natuurlijk scheppen geld, daar was niet tegenaan te verdienen.

Op de straten werd het steeds drukker vanwege de werkelozen, bij duizenden werden ze de bedrijven uitgegooid. Doelloos slenterden zij over straat. De rijen voor Maatschappelijk Hulpbetoon en crisiscomité werden langer en langer. Ook Frans kwam zonder werk en zakte mee in het moeras van het nietsdoen en het leeglopen. Overdag kwam hij wel in de Christelijke Clubhuizen, die openstonden voor de jongeren, daar kon je dammen of schaken of andere spelletjes doen, zodoende hielden ze de jeugd een beetje bezig. Daar kregen ze 's morgens koffie, ook waren ze niet scheutig met christelijke praatjes waarvoor de jongens weinig interesse hadden. Hun geest stond meer open voor de materie en om dit te krijgen zochten de jongens elkander op in deze zaaltjes, daar werd van alles verhandeld en gaven elkaar tips om aan geld te komen. Insluipingen en kleine inbraken namen al gauw grotere omvang aan en dat werd beangstigend. Ook Frans zakte langzaam maar zeker bergafwaarts, hij begon ook alle normen van mijn en dijn te verliezen. Hun grote slag zou een inbraak worden in Waalwijk in de provincie Noord Brabant. Zij gingen met z'n drieën Joop, Arie en Frans met de boot naar Waalwijk. Het was een mooie zonnige middag en op het water was het heerlijk en zo ging het langs vredige dorpjes, welke heerlijk in het zonnetje lagen te dromen. Ook de jongens droomde mee, maar dan over het slagen van hun kraak.

Toen zij 's avonds in het stadje aankwamen gingen zij eerst de zaak eens goed verkennen, het was nog te vroeg om toe te slaan. Om de tijd te doden gingen zij naar de film, Trader Horn werd er gespeeld en zo wachtten ze de nacht af. De bioscoop ging laat uit en toen het volk weg was lagen de straten er eenzaam en verlaten bij. Toen werd er kordaat opgetreden, nu zonder angst of twijfel. Met z'n tweeën kropen ze door het tuimelraam van de juwelierswinkel naar binnen en namen zoveel mogelijk mee in dozen wat van hun gade was. Het lot wilde, dat een dorpsbewoner in de post van de deur stond en alles voor zijn neus zag afspelen. Toen de jongens de winkel uit kwamen liepen ze uitdagend vlak langs hem heen, maar de man zei niets, zeker uit angst voor de gevolgen, die zeker niet uitgebleven waren! Frans liep met de jongens het bos in en daar werd beraadslaagd, wat verder gebeuren moest. Er werd veel overwogen, maar tenslotte kwamen ze tot het besluit om 's morgens met de eerste bus zo tussen de arbeiders naar 's-Hertogenbosch te gaan. Alles verliep voorspoedig en in een café werd erom gedobbeld wie met de buit naar Rotterdam zou gaan. Arie was de pineut, maar zwoer dat hij de zaak keurig zou afwerken, maar dat liep echter anders uit! Toen Arie op het perron de marechaussee zag staan zakte de zenuwelijder ineen met als gevolg, dat drie dagen later Frans met zijn gabbers in het Huis van Bewaring zaten, want Arie had als een blinde vink doorgeslagen. Na maanden voorarrest kwam tenslotte de uitspraak. Anderhalf jaar gingen ze de bajes in, een vrij milde straf omdat dit hun eerste veroordeling was.

In de gevangenis hield Frans zich bezig met lezen en nadenken. Hij kreeg kritiek op het tehuis en de familie, waaruit hij was voortgekomen. Hij vond, dat zijn ouders nooit bewust een gezin hadden gesticht zonder redelijk plan, maar zuiver biologisch samen waren gekropen. Het was zomaar gegaan zonder na te denken, zonder redelijk plan, nadenken deed Frans nu veel en nam zich voor alles anders en beter te doen en zeker niet zoveel kinderen op de wereld te schoppen. Als de potentie er is, is kinderverwekken maar een klein kunstje, maar ze goed opvoeden, dat is nog wat anders. Je moest ze wat meegeven in de maatschappij, als het ware goed gereedschap in handen geven, waarmee ze iets konden beginnen, waarmee ze creatief konden bouwen aan een normaal bestaan. Dan hebben ze een basis voor geestelijk en stoffelijk leven, dan groeit een mens uit tot een persoonlijkheid, die volledig zichzelf kan zijn. In theorie kwam Frans er wel achter, maar wat de toekomst zou brengen, dat zou hij moe-

ten afwachten. Hij las veel zeer veel over maatschappelijke problemen, over het socialisme, maar ook de klassieken en filosofen kregen zijn aandacht. In de gevangenis kreeg hij onderwijs van de gevangenisonderwijzer, waarmee hij tevens lange gesprekken voerde over de maatschappij waarvan Frans vond, dat het een volledig gekkenhuis was, hetgeen de onderwijzer volkomen beaamde, maar er tevens bij opmerkte, dat als je het een beetje handig aanpakte, je er het heel goed kon hebben! Maar waaruit die wijsheid bestond en hoe je die moest gebruiken, dat werd nooit helemaal duidelijk, dat heeft hij nooit precies verklaard. Ook tekende Frans veel, koppen van Domela Nieuwenhuis, Multatuli, Ghandi, Herman Heyermans en meer van die groten hingen in zijn cel, dat alles was daar mogelijk. Uit verveling was hij ook lid geworden van het christelijk zangkoortje, waar werd gezongen van het Hemelhuis en over het ouderlijk huis met zijn heilige hoekjes.

Zo deed hij ook mee aan uitvoeringen voor gevangenen. Hij begon zichzelf te ontdekken, in hem leefde geen boef, hetgeen ook de reklassering, waarmee hij nogal eens in de clinch lag, ontdekte. Zo kroop de tijd voort in alle eenzaamheid met als onderbreking de kloptekens met andere celgenoten, dat gaf nog wat verzet. Anderhalf jaar is een hele tijd, het had hem niet verbitterd maar ook niet verbeterd, hij was wel bewust geworden van zijn bestaan en wist dat zijn mogelijkheden beperkt waren, afhankelijk van de omstandigheden, waaraan hij als individu weinig kon veranderen. Wat zou de toekomst brengen, dat was zo moeilijk te voorspellen, hij wilde in elk geval proberen een meubelzaakje op te zetten, wanneer hij weer vrij kwam.

Toen de straf tijd van Frans om was, nam hij afscheid van de directeur. Hij kreeg een afrekening van het machinestikken, wat hij gedurende 18 maanden had gedaan, gedurende al die tijd had hij broeken zitten stikken voor de PTT voor enkele centen per stuk. Zodoende had hij wat zakcenten en kon daarmee iets extra's kopen in de cantine. Dat waren zo de lichtpuntjes in zijn geïsoleerd bestaan. Het batig saldo van de uitgaanskas was dan ook niet om over naar huis te schrijven. "En Frans wat ga je nu doen" vroeg de directeur terwijl hij hem onderzoekend aankeek. "Ben je van plan weer gauw terug te komen?" wilde hij weten. "Wie hier weer terugkomt, is volslagen gek" antwoordde Frans zelfbewust. "Nu, dan ben ik zeker directeur van een gekkenhuis, want de meesten komen toch heus terug" zei hij glimlachend. Frans maakte een afwerend gebaar, hem zouden ze nooit en te nimmer hier als recidivist terugzien! In de tijd dat Frans in het gevang zat, waren zijn ouders naar een betere buurt verhuisd. Daar zat hij dan voor het raam wat verwezen voor hem uit te staren, het was allemaal nog wat vreemd, hij moest weer even aan de nieuwe situatie wennen, hij acclimatiseerde echter vrij vlug en begon weer initiatief te nemen. Zo huurde hij in Kralingen een souterrain voor f 2,50 per week, kocht wat houtwol, gonje en verder stoffeerdsmateriaal en ging voor enkele winkels werken. Hij wierp zich vol élan op zijn werk in de volle overtuiging dat hij nu slagen zou. Al gauw stond zijn werkplaats vol met rompen, die hij bekleden moest. Dag en nacht werkte hij en met de verdiensten liep het uit de kunst. Frans wilde er iets groots van maken, maar zijn vader toomde hem in. "Doe het rustig aan joh, als je je brood maar verdient" schamperde hij, maar van die wijze raadgevingen trok Frans zich weinig meer aan, hij trok zijn eigen baan! In de kroeg kwam Frans niet meer integendeel hij werd lid van een geheelonthoudersvereniging, waar hij een meisje leerde kennen uit een goed burgerlijk milieu. Zij woonde in Den Haag in een nieuwe wijk een nogal voorname buurt. Toen Frans kennis kwam maken, werd hij nogal sceptisch ontvangen, ze keken hem nogal argwanend aan. Een jongen uit zo'n groot gezin, daar lag geen zegen op en dan nog een klein baasje, dat leek hen helemaal fout, die kleine zaakjes gingen allemaal over de kop, daar waren ze vast van overtuigd. Frans tilde niet zo zwaar aan al die bedenkingen, hij begreep wel, dat deze voortkwamen uit bezorgdheid voor hun dochter, ze waren bang, dat zij aan de één of andere tobberd zou blijven hangen. Het grote pluspunt was, dat hij geheelonthouder was, dat sprak in zijn voordeel, maar verder hielden ze hem toch argwanend in de gaten. Nee, Frans heeft nooit in de familie van zijn meisje het vertrouwen genoten, hij was en bleef een vreemde eend in de bijt, een dissonant in deze burgerlijke harmonie van stand en fatsoen.

Zo gingen de jaren voorbij zonder grote schokkende gebeurtenissen. Alleen de tijd werd slechter en slechter, de crisis vrat zich goed door en ook in Frans zijn werk was dit goed merkbaar. Hij zette echter door, hij was voor de drommel niet lui en wilde met zijn gezonde body keihard werken voor zijn bestaan. Hij wilde graag zo spoedig mogelijk gaan trouwen, maar in Den Haag wilde ze daar niets van horen, ze vonden zijn basis te zwak en de tijd te onzeker. Maar Frans was inmiddels 24 jaar geworden en verlangde naar een eigen huis en gezinsleven. Toen heeft Frans de fout ge-

maakt, door zijn huwelijk te forceren, zij moesten gaan trouwen en daardoor kwam hij wel in de moeilijkheden te zitten. De familie was blij dat het allemaal buiten Den Haag zou gebeuren, dat was ver van hun bed en hun kennissen. Medewerking kreeg hij voor geen cent, wie zijn gat verbrandt moest maar op de blaren zitten, riepen ze in koor. Frans sloeg zich er echter dapper door, hij zette zijn sterke schouders eronder, hem was niets teveel, hem zouden ze niet klein krijgen. In het zuiden van de stad huurde hij een huisje, richtte het in met het weinige wat ze hadden en ze voelden zich gelukkig in hun eigen bedoening. Als hij van zijn werk thuiskwam, was het gezellig, zijn vrouw deed haar uiterste best er iets van te maken, ze zouden het best

Café Schnitger aan de Goudsesingel.

rooien samen. De huiselijke sfeer kreeg Frans te pakken! De goedkope meubeltjes, de schemerlampjes brachten sfeer en fleur in het huisje, het was een gezellige tijd, alles was in harmonie, met de liefde was het dik in orde, elke zaterdagavond koffie met krentenbrood, en zo nu en dan naar de één of andere suikerzoete film, dat was werkelijk een feestijn voor dat jonge gezin! Toen het kind werd geboren was dit ondanks alle zorgen toch een blijde gebeurtenis. Als je zo heerlijk jong bent, dan til je niet zo zwaar aan al die moeilijkheden, je zit barstens vol energie en kan dan nog bergen verzetten. Voor de baby waren ze erg zorgzaam, speelden ermee of liepen urenlang met de kinderwagen door de natuur, waar ze de zon opzochten, om het kind te koesteren in de warmte in het licht. Van de familie hadden zij geen enkele steun, alleen maar bemoeizucht, ze wisten alles beter en alles zou wel zijn gegaan, wanneer er voldoende werk zou zijn gebleven en de verdiensten voldoende. Maar ook Frans werd het slachtoffer van de malaise, de winkeliers, waar hij voor werkte, klaagden steen en been. Halve weken liep hij zich kapot om wat werk te krijgen en dikwijls moest hij dan voor een haastkarweitje tot in de nacht ploeteren voor een droge snee brood. Collega's, die van sociale zaken trokken verklaarden hem voor gek, dat hij maar bleef ploeteren en zijn lichaam afbeulen voor die uitbuiters, hij kon beter dat zaakje maar opdoeken en naar het maatschappelijk hulpbetoon gaan.

Maar Frans wist van geen opgeven, hij ging door, hij wilde slagen, maar tenslotte ging ook hij door de knieën en wendde zich tot maatschappelijk hulpbetoon. Dit werd in meer dan één opzicht een zeer smartelijke ervaring. Het kommentaar van de familie was, dat zij dit allang hadden zien aankomen en dat ook hij in het moeras van de werkeloosheid zou terecht komen. Dit gaf hem een geduchte knauw, hij zag geen toekomst meer, alleen nog maar leeglopen en langzaam maar zeker verpauperen. Frans werd opstandig en kreeg een haat aan alles wat ambtenaar was! De ambtenaren van sociale zaken gedroegen zich dan ook zo, of ze als ongevoelige robots aan vivisectie bezig wa-

ren. Ze sneden als het ware in je vlees, ze analyseerden je zieleleven, je werd bestudeerd, of je nog ergens nuttig kon zijn. Zij gingen grof en brutaal te werk, ze moesten alles van je weten van a tot z, van bed tot keukenkast en je was machteloos, want wilde je de hongersnood van je gezinnetje afwenden dan moest je wel antwoorden, anders kreeg je geen uitkering. Het was een luguber en sadistisch spel dat werd gespeeld. Wanneer je nog iets wilde versieren buiten je uitkering om, een klein karwei-tje om iets extra's te kunnen kopen, dan moest je oppassen voor je burens, want spionage en verraad was schering en inslag. De mensen gleden af op het hellende vlak van de misdaad.

Het werden spannende jaren van vechten om menselijke waarden. Frans liep mee in demonstraties en optochten, ook las hij veel linkse literatuur. Hij bezocht talrijke vergaderingen, zij wilden stoottroepen vormen als stuwkracht naar een betere wereld! Maar ook dit werd een grote desillusie, want Frans merkte al gauw, dat er veel jalouzie en rivaliteit was en dat het streven naar macht en populariteit een grote rol speelde. Hij begon in te zien, dat eigenbelang hoogtij vierde en de mens nog niet geschikt was voor het ware socialisme of andere menselijke verhoudingen. Voor men daaraan toe was, dat kon nog menselevens duren, voor hem was daar geen twijfel meer aan, dat was zeker weten. Zo keerde hij de politiek de rug toe, hij schreef geen stimulerende artikelen meer in arbeidersblaadjes, declameerde geen gedichten meer op vergaderingen, hij besloot de levensvraagstukken te gaan bestuderen, maar nu als de man langs de oever. De filosofie kreeg zijn aandacht en zo verdiepte hij zich in vele klassieken en dit bevredigde hem meer, dan al dat oeverloos en vruchteloos gezwam in de partijpolitiek, wat uiteindelijk van nul en geen waarde bleek. Frans werd een individualist, hij wilde voor zichzelf het geluk zoeken. Hij wilde niet worden uitgebuit om later aan een boom te bengelen, hij dacht na over het mooie van zijn eigen leven. Hij zocht de natuur op en zijn vrijheid beschouwde hij als het hoogste goed en hij zou trots zijn armoede met zijn gezinnetje rustig en gelukkig hebben geleefd als ze hem maar verder ongemoeid hadden gelaten. Maar de maatschappij leende zich hier niet voor en dus werd Frans niet met rust gelaten, hij moest naar de werkverschaffing. Dit was wel het laatste wat hij wilde en hij agiteerde daar heftig tegen, het kostte hem een zware strijd om daar onderuit te komen. Het lukte hem tenslotte door een pamflet te laten drukken over "Slavernij in Holland". Hij viel weer terug in armzalige steun. Door al die aantijgingen van het ambtenarenkorps, die steeds maar ingreep in zijn leven, kwamen er moeilijkheden in het huwelijk van Frans. Heftige tonelen speelden zich af in het eens zo gelukkige gezinnetje.

Rotterdam, Linker Roltekade

In mei 1940 staken de fascistiese horden ook onze grenzen over om ook hier dood en verderf te zaaien. De nacht viel over geheel Europa en het gezin van Frans werd meegetrokken in deze duisternis. Ze gedroegen zich als barbaren en alles wat bij de men-

sen latent aanwezig was geweest aan wreedheid, egoïsme, machtswellust kwam nu naar voren. Er waren nog weinig lichtpunten te zien, het werd een donkere, droevige nacht, waarin een ieder tenslotte uit was op handhaving van zichzelf. Alles was mogelijk, alles werd getolereerd!